

Nr 657

Av herr Hagberg m. fl. i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 119, angående riktlinjer för utbyggande av universitet och högskolor m. m.

I proposition nr 119 har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att godkänna de i propositionen förordade riktlinjerna för utbyggande av det högre utbildningsväsendet m. m. under 1960-talet. Dessa ansluter sig i väsentliga delar till de förslag, som framlagts i universitetsutredningens sjätte betänkande »Universitet och högskolor i 1960-talets samhälle. Riktlinjer och förslag till utbyggnad» (SOU 1959:45). Enligt vår mening har i propositionen tillräcklig hänsyn icke tagits till lokaliseringspolitiska synpunkter. Till utvecklande av denna mening vill vi anföra följande.

Lokaliseringsutredningen rörande statlig verksamhet har i remissutlåtande över universitetsutredningens betänkande uppehållit sig vid de lokaliseringspolitiska synpunkterna och funnit dessa starkt tala för en ökad regionvis spridning av de högre läroanstalterna. Detta borde enligt lokaliseringsutredningens mening beaktas och få ett klart uttryck i direktiven för det fortsatta utredningsarbetet. Vi vill i detta sammanhang hänvisa till det referat av vissa delar av lokaliseringsutredningens utlåtande, som återgivits i propositionen (sid. 370 och 371).

Enligt vår mening är de av lokaliseringsutredningen anförda synpunkterna ytterligt väsentliga vid uppdragandet av riktlinjerna för ett framtida utbyggande av de högre utbildningsanstalterna. Den betydelse, dessa anstalter har såsom lokaliseringspolitiska faktorer, kan knappast överskattas, och en koncentring till ett fåtal regioner och orter måste i hög grad verka i centraliserande riktning, vad gäller såväl statlig som enskild verksamhet. Det må i detta sammanhang nämnas, att förevarande problem även beaktats i utlandet. Sålunda förekommer i årets marsnummer av den engelska tidskriften »Town and Country Planning» en artikel om universitetslokaliseringen, författad av D. E. C. Eversley, lecturer in Economic History vid Birminghams universitet. Efter att ha erinrat om att det i England tidigare allmänt ansetts, att ett universitets gynnsammaste storlek ligger mellan 3 000 och 4 500 studenter, uppger författaren, att man numera med hänsyn bl. a. till investeringsskäl hoppas »att på ett eller annat sätt stoppa in ytterligare 30 000 studerande i de existerande 'kommunala' universiteten». Författaren uppehåller sig därefter huvudsakligen vid de konsekvenser man i planeringsavseende har att räkna med vid sådana utbyggnader av befintliga, till storstäderna förlagda universitet och anför i detta hänseende bl. a. följande.

Man kan med säkerhet anta, att för varje nytillkommande student vid universitetet skapas det åtminstone ett nytt permanent arbete. Om 2 000 studenter läggs till antalet studerande vid ett universitet, behövs det sålunda ytterligare 2 000 lönearbetare, vilka tillsammans med sina familjer behöver bostäder. Dessa 2 000 arbetare skulle utgöras av ungefär 350 undervisnings- och forskningssysslor (och universitetslärare ligger naturligtvis själva mycket över genomsnittet som konsumenter) samt omkring 400 tjänstemän, laboratorietechniker samt andra direkt av universiteten anlitade. Återstoden skulle bestå av dem, som tillhandahåller varor och tjänster av många olika slag för tillskottet av personal och studerande (här kan man tala om en multiplikatoreffekt). Det är omöjligt att vara exakt i denna fråga; men en undersökning har verkställt av befolkningens ökning och sysselsättningsstruktur i Oxford och Cambridge jämte några städer av jämförlig storlek, både innan och efter det att sysselsättningsmönstret i de gamla universitetsstäderna ändrades genom tillkomsten av nya industrier. Resultatet av undersökningen visar tydligt, att i varje särskilt fall en studentplats vid universitetet var förbunden med sju till nio i staden bosatta personer. De »kommunala» universitetet har icke lika god ekonomisk ställning som Oxford och Cambridge och deras studerande har troligen mindre pengar att ge ut. Å andra sidan kräver övervikten av tekniskt betonade vetenskaper hos en del av dem mer biträdesarbetskraft, och några av dem är frikostigare än de äldre universitetet när det gäller att anställa erfoderlig personal. Ingen exakt multiplikator kan beräknas. Ej heller vill vi påstå, att ett tillskott av 2 000 studerande innebär en ökning av den totala befolkningen, som står i exakt proportion till den förefintliga förvaltnings- och servicekvoten. Men en uppskattning av ett extra tillskott om 8 000 personer som resultat av en ökning med 2 000 studerande förefaller vara rätt försiktig. Det finns även en annan omständighet: universitetet medför kraftiga koncentrationer av privat motortrafik. Vid mitt eget universitet finns redan nästan 2 000 körkort bland 6 000 studerande, lärare och lägre personal. Om tio år kommer, om utökningsplanerna går igenom, 10 000 studerande, lärare, tekniker osv. att sträva efter att dagligen föra 5 000 åkdon in i området. Detta är tendensen.

Det är självfallet icke vår avsikt att draga några paralleller mellan svenska och engelska förhållanden. Då vi likväl funnit oss böra så utförligt som skett citera den engelska tidskriften, har detta sin grund i att de däri framförda åsikterna så väl överensstämmer med tankegångarna i lokaliseringsutredningens utlåtande.

Då statsmakterna nu skall bestämma sig för ett universitetsprogram, som för lång tid framåt måste bli bestående, är det enligt vår mening av yttersta vikt att de lokaliseringspolitiska aspekterna ej utan tvingande skäl lämnas åsido. I propositionen (sid. 383) har departementschefen i denna del anfört följande.

Jag utgår sålunda från — såsom en grundläggande förutsättning — att utbyggnaden under första hälften av 1960-talet, som ju blir praktiskt taget helt avgörande för studerandeantalets storlek år 1970, icke kommer att lokaliseras till andra platser än dem, där högre utbildning för närvarande bedrivs, nämligen Uppsala-området, Lund—Malmö, Göteborgs-området, Storstockholm

och Umeå. Jag har visserligen förståelse för de allmänna lokaliseringssynpunkter, som lokaliseringsutredningen och i viss mån även arbetsmarknadsstyrelsen nu ansett sig böra lägga fram med avseende på den högre utbildningen och forskningen, men jag anser det alltså icke möjligt att inför den nu ifrågavarande brådskande utbyggnadsetappen också ta upp spørsmålet om att bygga upp resurser även på orter och inom områden, till vilka högre utbildning hittills icke lokaliserats, ett spørsmål som utan tvivel är av ännu mera långsiktig natur.

Det måste allvarligt beklagas om ett utbyggnadsprogram av denna omfattning måste forceras så att tid icke skall givas för noggrant övervägande. Det är emellertid icke självklart, att möjligheter finnes att genomföra programmet på den begränsade tid som utmäts i propositionen, bl. a. av det skälet att härför kräves betydande anslagshöjningar. Departementschefen har (sid. 146) understrukit, att dessa höjningar inte kan ensidigt fastställas oberoende av de utgiftsanspråk, som ställes på budgeten i övrigt och fortsätter: »Ett upprustnings- och utgiftsprogram av den storlek varom här är fråga blir beträffande takten för dess genomförande beroende av det budgetmässiga utrymme som för varje år befinnes tillgängligt.» Det torde sålunda icke vara uteslutet, att utbyggnadstakten blir långsammare än vad som nu förutsättes. Viktigare i detta sammanhang förefaller det emellertid vara, att utbyggnadsprogrammet endast tar sikte på en relativt begränsad ökning och att ett flertal remissinstanser med skärpa påpekat, att tillströmningen av studenter till universiteten med all sannolikhet kommer att bli större än vad universitetsutredningen räknat med. Även departementschefen synes närmast hysa den uppfattningen att trycket på universitets- och högskoleorganisationen kan bli icke oväsentligt större än vad universitetsutredningen räknat med i sina kalkyler och att det nu framlagda utbyggnadsprogrammet skall visa sig otillräckligt. I denna del säger departementschefen vidare bl. a. följande (prop. sid. 151).

Med hänsyn till vad jag tidigare framhållit bl. a. rörande byggnadsplanering och byggande anser jag det däremot icke vara realistiskt att förutsätta en ökning för de närmaste åren av de spärrade utbildningslinjernas sammanlagda intagningskapacitet nämnvärt utöver vad utredningen beräknat och rekommenderat. Å andra sidan är det med tanke på vad som nyss sagts om tillströmningen till de fria fakulteterna nödvändigt att i varje fall under 1960-talets senare del stora ansträngningar göres för att ytterligare vidga de spärrade utbildningslinjernas intagningskapacitet.

Av departementschefens uttalande framgår icke till vilka orter en sådan ökad utbyggnad skall hänföras, men det förefaller sannolikt att — i avsaknad av ytterligare utredningar — man även i sådant fall under hänvisning till brådskan tvingas bygga ut befintliga läroanstalter i stället för att bygga nya sådana.

Enligt vår mening är det nödvändigt att redan nu få till stånd de undersökningar, som skulle göra det möjligt att vid ett utökat behov av universitetsresurser även beakta frågan om nya lokaliseringsorter för dessa. Om så icke sker föreligger stor risk för att en ny tvångssituation kan uppstå, där statsmakterna i avsaknad av andra planer tvingas att ytterligare utvidga resurserna i exempelvis Stockholm. Den förutsatta prognosverksamheten torde icke kunna tillgodose dessa önskemål, utan det torde enligt vår mening vara erfoderligt att för ändamålet tillsätta en särskild utredning. Denna skulle närmast få till uppgift att framlägga ett material, som gör det möjligt att för den händelse en ytterligare utbyggnad av universitetsresurserna blir nödvändig under senare hälften av 1960-talet, denna utbyggnad skall kunna ske inom en ny universitetsstad. Det ligger i sakens natur, att ett sådant material kan vara av värde även för det fall att det nu föreslagna utbyggnadsprogrammet av statsfinansiella skäl skulle försenas. Det synes icke otänkbart att i så fall en revidering kan ske av nuvarande planer, så att en ökad spridning av universitetsresurserna ernås.

Vad därefter angår de konkreta förslag till utbyggande av de högre läroanstalterna, som redovisats i propositionen, vill vi rikta uppmärksamheten särskilt på de förslag, som berör Stockholm. Enligt universitetsutredningens riktlinjer, vilka godtagits i propositionen, skall universitetsresurserna i huvudstaden utökas med sikte på ett studerandeantal år 1970 av ca 18 000. Detta innebär en ökning i förhållande till nuläget med ungefär 6 000 studenter och markerar ytterligare Stockholms ställning som landets största universitetsstad. På sätt lokaliseringsutredningen påvisat kommer huvudstadens universitetsresurser att högst väsentligt överstiga vad som kan betingas av regionala behov. Detta förhållande framstår än klarare om hänsyn tages till de resurser, som finnes i det närbelägna Uppsala. Redan med nuvarande högre utbildningskapacitet i huvudstaden synes svårigheter ha uppstått, exempelvis när det gäller att anskaffa erfoderliga bostäder åt studenterna. Självfallet kommer dessa svårigheter att väsentligt öka om en ytterligare utbyggnad av utbildningskapaciteten sker i enlighet med propositionen. De synpunkter, som anförts i den förut citerade engelska tidskriftsartikeln, synes i väsentliga delar vara tillämpliga beträffande Stockholm. Med hänsyn till befarade svårigheter i planeringsavseende och med understrykande av lokaliseringsutredningens i frågan framförda synpunkter anser vi det angeläget att så långt möjligt begränsa universitetsutbyggnaden i Stockholm och förskjuta tyngdpunkten i programmet till övriga universitetsorter.

Lokaliseringsutredningen har i sitt remissutlåtande påyrkat, att utbyggnaden av *tekniska högskolan i Stockholm* skall begränsas och kapaciteten i stället ökas vid Chalmers och den tredje högskolan. Departementschefen har i propositionen i denna del uttalat, att, även om den utbyggnad som förordats för tekniska högskolan i Stockholm kan framstå såsom mindre önsk-

värd från allmän lokaliseringssynpunkt, avgörande betydelse likväl måste tilläggas det förhållandet, att en utbyggnad även i Stockholm kommer att möjliggöra en snabbare ökning av intagningskapaciteten än om man enbart byggde ut Chalmers och byggde upp en tredje högskoleenhet. Vi kan icke dela denna departementschefens uppfattning. Ett närmare studium av tidsplanen för utbyggnad av civilingenjörsutbildningens kapacitet (prop. sid 181) synes bestyrka, att inom flertalet avdelningar goda möjligheter finnes att tillräckligt snabbt uppnå en kapacitet i enlighet med propositionens allmänna målsättning vid Chalmers och den tredje högskolan, utan att tekniska högskolan i Stockholm behöver utbyggas.

Vad därefter angår *handelshögskolan i Stockholm* vill vi åberopa följande avsnitt av lokaliseringsutredningens remissutlåtande.

De skäl, som lokaliseringsutredningen i det föregående anfört mot en ytterligare utbyggnad av tekniska högskolan i Stockholm, synes i viss utsträckning tillämpliga även när det gäller civilekonomutbildningen i huvudstaden. Det synes angeläget, att nya utbildningsanstalter på andra håll i landet ges sådana resurser, att utbyggnadsbehovet i Stockholm begränsas. Det torde vara möjligt att nå ett sådant resultat beträffande civilekonomutbildningen, vars nuvarande kapacitet i Stockholm knappast torde kunna motiveras med hänsyn till regionala behov. Om i detta fall »kapplöpningen med tiden» gör det omöjligt att undvika en ökning av kapaciteten i Stockholm, till dess de nya högskolorna kan träda i verksamhet, bör enligt lokaliseringsutredningens mening ökningen i huvudstaden genomföras endast som ett provisorium.

I propositionen förordas, att ekonomutbildning anordnas i Lund i enlighet med universitetsutredningens förslag, medan föreslagen sådan utbildning i Uppsala ej anses kunna genomföras med hänsyn till bristen på kompetenta lärare. Däremot förordas en icke oväsentlig ökning av utbildningskapaciteten vid handelshögskolan i Stockholm. Vi kan icke finna ett sådant ställningstagande principiellt riktigt och ansluter oss till de tankegångar, som lokaliseringsutredningen givit uttryck åt.

I *Umeå-frågan* har departementschefen funnit sig böra framlägga mera vittsyftande riktpunkter än universitetsutredningen och ansett det vara från många synpunkter, icke minst lokaliseringspolitiska, lämpligt och önskvärt, att i Umeå så snart ske kan utbygges en så fullständig utbildnings- och forskningsorganisation som möjligt. Vi delar självfallet denna principiella syn på Umeåfrågan. Det bör emellertid anmärkas, att propositionen för samtliga övriga universitetsorter godtagit universitetsutredningens prognoser. Detta innebär att universitetsresurserna utbygges i enlighet med utredningens förslag. Något behov av ökade resurser i Umeå — utöver universitetsutredningens obetydliga rekommendationer — uppstår således icke, därets utredningens beräkningar visar sig riktiga. Först om en ytterligare studenttillströmning kommer till stånd skulle en mera omfattande utbyggnad i Umeå

aktualiseras. Vi kan icke godtaga ett sådant betraktelsesätt på Umeå-frågan. Enligt vår mening bör universitetet i Umeå snarast möjligt utrustas med fullständig utbildnings- och forskningsorganisation på de olika områden, som angivits i propositionen. Detta måste i sin tur leda till att målsättningen för universitetet i Stockholm kan och bör i motsvarande mån ned sättas, så att den för landet totala utbildningskapaciteten hålles inom ramen för universitetsutredningens beräkningar. Skulle studenttillströmningen bli större bör det ökade behovet — enligt vad tidigare anförts — i första hand tillgodoses vid nybyggda universitet.

Slutligen vill vi peka på ytterligare en möjlighet att begränsa den totala universitetskapaciteten i Stockholm. I huvudstaden finnes ett antal *högre utbildningsanstalter av rikskaraktär*, t.ex. farmaceutiska institutet, veterinärhögskolan och skogshögskolan. Det kan enligt vår mening icke anses självklart, att dessa högskolor skall ligga i Stockholm. Det bör därför snarast undersökas i vad mån det är möjligt att genom en utflyttning av desamma minska antalet till huvudstaden förlagda läroanstalter. De friställda lokalerna torde kunna komma till användning inom ramen för det planerade universitetet i Stockholm.

Under återopande av det anförda får vi hemställa,

att riksdagen vid behandlingen av propositionen nr 119 måtte med hänvisning till vad i motionen anförts

dels hos Kungl. Maj:t anhålla om en utredning rörande möjligheterna att vid en framtida universitetsutbyggnad åstadkomma en ökad regionvis spridning av de högre läroanstalterna,

dels ock uttala, att utbyggnaden av de högre utbildningsanstalterna i Stockholm måtte begränsas i förhållande till vad som föreslås i propositionen, bl. a. genom att universitetet i Umeå snarast utbygges med en så fullständig forsknings- och utbildningsorganisation som möjligt.

Stockholm den 3 maj 1960

Erik Hagberg

Torsten Andersson

Hjalmar Nilsson

Torsten Bengtson

Gunnar Edström

Sigfrid Larsson

Carl Eskilsson

Rolf Kaijser

Ragn. Bergh

Jakob Grym

Erik Källqvist

Ingrid Segerstedt-Wiberg